

Ekonomické nástroje environmentálnej politiky vyspelých trhových ekonomík

Popri priamych nástrojoch environmentálnej hospodárskej politiky používajú dnes vyspelé trhové ekonomiky i nástroje ekonomického charakteru. Tieto vedú výrobcov k racionálnemu environmentálnemu správaniu sa prostredníctvom finančnej motivácie a pôsobenia trhových síl. Majú hlavne podobu platieb za znečisťovanie jednotlivých zložiek životného prostredia (tento nástroj pôsobí i v ČSFR), diferencovaných daní výrobkov závadných a čistých z hľadiska životného prostredia, ako aj predaja emisných práv.

Environmentálne platby za jednotku škodlivého odpadu nie sú ľubovoľné, ich výška sa odvodí od celkovej škody (nielen na zložkách životného prostredia, ale i na zdraví obyvateľstva a pod.), ktorú emisný odpad v určitej oblasti spôsobil.

Podstata *predaja emisných povolení* spočíva v tom, že celková prípustná hladina emisií v určitej konkrétnej oblasti sa rozdelí medzi tamojšie podniky. Podnik, ktorý zníži objem svojich emisií pod povolenú hladinu, po potvrdení tejto skutočnosti kontrolným orgánom môže použiť uvoľnené emisné právo na inom mieste. Ďalšiu možnosť použitia uvoľneného a nepotrebného emisného práva predstavuje jeho predaj inému znečisťovateľovi životného prostredia. Výrobca-znečisťovateľ sa môže dobrovoľne rozhodnúť, či zavedie novú technológiu výroby, menej znečisťujúcu zložky životného prostredia, alebo či si kúpi potrebný počet povolení na súčasný objem emisií.

Platby za znečistenie životného prostredia v európskych krajinách

Zavedenie platieb za znečisťovanie jednotlivých zložiek životného prostredia sleduje dva ciele. Jednak slúžia ako stimul pre znečisťovateľov k obmedzovaniu výšky exhalátov, zároveň majú finančný význam a predstavujú zdroj naplňovania fondov na ochranu životného prostredia peňažnými prostriedkami.

Vo vyspelých trhových ekonomikách sa používajú štyri druhy platieb odvádzaných v súvislosti so znečisťovaním zložiek životného prostredia:

Platby za priame vypúšťanie škodlivých látok do životného prostredia, najčastejšie do vôd, sa používajú vo väčšine západoeurópskych krajín. V Holandsku a Francúzsku sú také vysoké, že predstavujú pre podnik účinný stimul k čisteniu odpadových vôd.

Iným druhom sú tzv. *užívateľské platby*. Tieto predstavujú "cenu" za používanie verejných environmentálnych služieb, napr. za zber a likvidáciu tuhého odpadu, čistenie odpadových vôd a pod. Užívateľské platby obyčajne nepôsobia ako stimul k zníženiu exhalátov.

V niektorých ekonomicky vyspelých krajinách zaviedli *poplatky, o ktoré sa zvyšuje cena výrobkov*. Ide o tie tovary, ktorých výroba alebo použitie vedie k znečisťovaniu zložiek životného prostredia. Takéto zvýšenie cien sa vzťahuje na mazadlá (napríklad vo Francúzsku, Fínsku, Nemecku, Taliansku, Nórsku), hnojivá, kadmiové batérie, nenávratné obaly a pesticídy. Poplatky zahrnuté do cien majú jednak ovplyvniť dopyt a súčasne financovať odstraňovanie dôsledkov ich použitia na životné prostredie (napr. ich zber a likvidáciu).

Poslednou známou skupinou platieb environmentálneho charakteru sú tzv. *administratívne poplatky*. Financuje sa z nich kontrola environmentálneho správania sa podnikov a používajú ich napríklad v Belgicku, Dánsku, Nemecku, Nórsku, Švédsku a vo Veľkej Británii.

Prednosti predaja emisných povolení

Predaj emisných povolení zaviedli ako prvé USA. Trh týchto povolení sa viaže na predaj povolení znečisťovať ovzdušie. Sleduje hlavne dva ciele. Jedným z nich je minimalizovať celkové náklady na redukciu znečisťovania ovzdušia. Vedie totiž k znižovaniu emisií tam, kde je toto zníženie najmenej nákladné. Na druhej strane toleruje vyššie emisie tam, kde sú náklady na ich redukciu vyššie. Druhým cieľom predaja emisných práv je zladovať ekonomický rast s ochranou životného prostredia. Tento spôsob starostlivosti o stav ovzdušia umožňuje novým výrobcom vstúpiť do tejto oblasti, a tým i rozširovať výrobu v nej. Predaj emisných práv však môže rovnako spoľahlivo zabezpečiť i zvýšenie kvality životného prostredia.

Výsledky dosiahnuté predajom emisných práv sú v USA jednoznačne pozitívne. Oproti systému environmentálnych poplatkov majú mnoho predností, a preto sa skúmajú i vo viacerých európskych krajinách.

Pri platbách za znečisťovanie zložiek životného prostredia je výsledný efekt neistý, pretože ťažko dopredu odhadnúť reakciu znečisťovateľov na jednotlivé druhy platieb. Systém emisných

práv eliminuje túto neistotu tým, že direktívne určí prípustnú hladinu celkových emisií v danej oblasti.

Sadzby ekologických platieb treba neustále aktualizovať, takýmto spôsobom možno zaručiť ich účinnosť. Účinok platieb napríklad výrazne klesá v čase inflácie. Predaj emisných povolení nie je spätý s procesom hľadania optimálnej výšky sadzieb, alebo platieb vôbec, navyiac, ich účinok sa neznižuje infláciou, lebo počas inflácie cena za povolenú jednotku emisie automaticky rastie.

Systém predaja emisných povolení možno využiť i na diferencovaný prístup k rôzne znečisteným oblastiam tak, že v oblasti s výraznejším znečistením ovzdušia sa vydá menší počet emisných povolení, ako v oblasti s lepším stavom životného prostredia.

Trh s emisnými právami umožňuje vstúpiť do boja za zlepšenie stavu životného prostredia i rôznym "zeleným" iniciatívam a združeniam a vyjadriť tým intenzitu preferencií hodnôt obyvateľov určitej krajiny. Tieto iniciatívy môžu aktívne vstúpiť na trh emisných práv, kúpiť určitý objem emisných povolení a znížiť tak možnosť ich kúpy znečisťovateľom životného prostredia.

Iné ekonomické nástroje environmentálnej politiky vo vyspelých trhových ekonomikách

Environmentálna politika sa v európskych krajinách často realizuje i prostredníctvom *diferencovanej dane z pridanej hodnoty* (u nás začne platiť od r. 1993). Zvýšená daň z pridanej hodnoty znevýhodňuje výrobky škodlivé pre životné prostredie, nakoľko zvyšuje ich cenu, ktorej je súčasťou. Rýchlemu rozšíreniu tohto environmentálneho nástroja napomáha jeho pomerne jednoduché zavedenie. Cieľ, ktorý sa touto diferencovanou daňou sleduje, je podobný ako u spomínaných príplatkov k cenám - znížiť spotrebu výrobkov znehodnocujúcich životné prostredie. Príkladom diferencovanej sadzby dane z pridanej hodnoty je daň na rôzne druhy benzínov, automobilov a palív.

V poslednom čase sa v niektorých krajinách môžeme stretnúť s *rôznymi systémami zálohovania*. Najčastejšie sa uplatňujú pri obaloch a kontajneroch, ktoré sa potom využívajú opakovane a nezvyšuje sa objem ťažko zničiteľného odpadu. Môže sa však využiť i pri automobiloch, kde sa záloha majiteľovi vráti pri predaji ojazdeného automobilu do šrotu.

Novým druhom platieb v niektorých krajinách sú *platby vyplývajúce z nedodržania určitého predpisu environmentálneho charakteru*. Ich výška sa odvodí od výšky prospechu, ktorý jeho majiteľ získal nedodržaním environmentálnej normy.

Environmentálne iniciatívy obyvateľov a výrobcov vo vyspelých trhových ekonomikách

Osobitnú skupinu opatrení environmentálneho charakteru predstavujú tie, za ktorými nestojí iniciatíva štátnych orgánov zodpovedajúcich za stav životného prostredia v krajine, ale takých subjektov, ako sú obyvatelia, banky, ba dokonca samotné podniky - znečisťovatelia. Vyvíjajú *tlak na štátne orgány*, aby sa sprísnil normy prípustných emisií v krajine.

Kým štát sa snaží prostredníctvom príplatkov k cenám a zvýšenej dane z pridanej hodnoty *znižovať dopyt po výrobkoch škodlivých pre životné prostredie*, v krajinách s vysokou životnou úrovňou zároveň rastie skupina spotrebiteľov ochotných platiť práve vysokú cenu za výrobky označené ako "ekologicky" čisté. Táto iniciatíva spotrebiteľov silne motivuje výrobcov vyrábať "zelené" produkty, lebo ich zvýšený odbyt sa im premietne do ziskovej oblasti. Na druhej strane, *obava pred vyhlásením firmy ako "ekologicky nečistej"* často silnejšie motivuje výrobcov dodržať environmentálne normy ako peňažná pokuta.

Vo vyspelých krajinách rastie záujem obyvateľstva o drahšie, ale environmentálne nezávadné formy rekreácie. Zelený "boom" možno pozorovať i v oblasti získavania vysokokvalifikovaných pracovných síl, ktoré nechcú pracovať vo firmách so zlou environmentálnou povestou. Banky sa v čoraz väčšej miere zaujímajú o environmentálne správanie sa podnikov, ktoré žiadajú úver (najmä o ich vzťah k vlastným odpadom z výrobnjej činnosti) a vo zvýšenej miere ako doposiaľ finančne podporujú vybrané environmentálne projekty.

Zaujímavá je nová forma medzipodnikovej konkurencie, ktorej základom je možnosť určitých podnikov realizovať a verejne vyhlásiť environmentálne opatrenie v ich podniku. Často za realizáciou tohto opatrenia nasleduje vyvíjanie iniciatívy a tlaku na štátne orgány na sprísnenie platných environmentálnych noriem, ktoré už oni svojim opatrením dosiahli. Čiže miesto doteraz známeho boja za zmäkčenie environmentálnych predpisov, začíname sa u veľkých firiem stretávať s opačnou tendenciou, vedúcou k posilneniu svojho ekonomického postavenia na úkor firiem, ktorých environmentálne náklady môžu ekonomickú situáciu citeľne zhoršiť.

Napriek vysokej účinnosti ekonomických nástrojov riadenia starostlivosti o životné prostredie v ekonomicky vyspelých krajinách, dobré výsledky environmentálnej politiky sa môžu dosiahnuť len v jednote s priamymi nástrojmi ovplyvňovania správanie sa znečisťovateľov prostredia.

Literatúra

- Adámková, A., 1991: Budeme mať ekologické výrobky? Ekonom 47.
 Černá, A., 1991: Ekonomika životního prostředí. Politická ekonomie, 7-8.
 Tošovská, E., 1991: Prodej emisních povolení - tržní nástroj ochrany životního prostředí. Politická ekonomie, 7 - 8.
 Urban, J., 1990: Ekologická politika ve vyspělých kapitalistických státech. Hospodárske noviny, 12.
 Urban, J., 1991: Zelené zisky. Hospodárske noviny,9.

"Nemáme až také možnosti mať sa lepšie, máme však veľkú šancu byť lepší. Je to síce ťažšie, ale krajšie, ekonomicky dostupné a ekologicky nevyhnutné. Ak by sme energiu, ktorú vynakladáme na nadmerné hrabanie k sebe, použili na dávanie, vôbec by z nás až tak neubudlo, ako sa obávame."

Marko Huba